

Heeft het theater belang vandaag?

Op 10 september 2003 werd in het kader van Het Theaterfestival in Amsterdam een debatnamiddag georganiseerd, die zich uitdrukkelijk richtte tot jonge theatermakers. Het gesprek concentreerde zich op de vraag of het theater vandaag nog 'invloedrijk' kan zijn. Vele jonge makers stellen zich immers vragen omtrent de maatschappelijke potentie van het actuele theater. Het lag voor de hand dat daarbij ook gepeild zou worden naar de invloed van het politieke theater uit de jaren zeventig. De gesprekken met de jonge makers werden ingeleid door drie referaten van Kees Vuyk, Paul Kuypers en Marianne Van Kerkhoven. Die drukken wij hier af als aanzet tot een bredere discussie waarin jonge makers aan het woord komen.

Waar anti-politiek heerst, kan toneel niet gedijen

INGREDIËNTEN VOOR EEN ANALYSE *Kees Vuyk*

Om de vraag te kunnen beantwoorden welke invloed theater kan hebben op de maatschappij, is het volgens mij nodig dat we eerst proberen te begrijpen wat de relatie is tussen theater en samenleving. Hoe verhoudt de micro-wereld van het theater zich tot de macro-wereld van de grote mensenmaatschappij? Zonder inzicht in die relatie is het moeilijk te vatten hoe theater een invloed kan hebben op de samenleving. In dit stuk wil ik daarom primair die relatie verhelderen.

Ik wil eerst echter nog een beperking in dit discours aanbrengen. Vanaf nu heb ik het uitsluitend over de theaterdiscipline van het toneel. Waarschijnlijk is wat ik ga zeggen voor een groot deel ook van toepassing op andere theatervormen, maar daar houd ik mij niet mee bezig. Ik concentreer mij op het toneel, omdat ik ervan uitga dat deze discipline een aantal specifieke kenmerken heeft, die het een geheel eigen relatie tot de samenleving geven.

Toneel is een late vrucht van de cultuur. Al vinden we overal ter wereld en doorheen de hele geschiedenis cultuuruitingen die je toneel kunt noemen, tot wasdom komt deze kunstvorm pas in de westerse cultuur, om te beginnen bij de Oude Grieken. Om nog specifieker te zijn, de eigenlijke theatrale vondst van de Grieken, de tra-

gedie, is verbonden met een speciale fase in de geschiedenis van de Griekse cultuur, namelijk de periode waarin de polis opkwam als nieuwe samenlevingsvorm. Kenmerkend voor die polis is dat het een samenleving is waarin politiek bedreven wordt. Toneel hoort dus bij de politieke fase van de cultuur. En politiek wordt hier niet verstaan in de enge betekenis van spel met de macht, als machtspolitiek. Machtsuitoefening is overal aanwezig waar mensen samenleven. Neen, de politiek van de polis is een politiek van de vrijheid. Toneel hoort bij de samenleving vanaf het moment dat vrijheid in die samenleving een rol gaat spelen. Het toneel, veronderstel ik daarom, is een bijzondere vorm van reflectie op die vrijheid. Voor die veronderstelling vond ik steun bij Aristoteles, niet toevallig de eerste filosoof die tegelijkertijd nadenkt over theater én de democratie analyseert.

Aristoteles verbindt de tragedie met een vorm van menselijk handelen die hij praxis noemt. De tragedie is volgens zijn bekende definitie een mimesis van de praxis. Volgens de twintigste-eeuwse politieke filosoof Hannah Arendt verstaan wij in onze tijd dit begrip praxis gemakkelijk verkeerd. Wij denken aan handelen in het algemeen. Praxis is voor de Oude Grieken echter een bepaald type van

handelen: het menselijke handelen voor zover daar keuzevrijheid in meespeelt. Het is geen handelen uit gewoonte of volgens vaste regels, zoals het handelen dat geleid wordt door de voorschriften van het ambacht of door de wetten van de traditie, maar een handelen waarvan het verloop nog niet bij voorbaat vaststaat. Een handelen waarover nagedacht moet worden.

De polis is de samenlevingsvorm waarin ruimte is voor dergelijk handelen. In de polis ontstaat een vrijheid van handelen die overleg nodig maakt. De polis ontstaat als gevolg van die vrijheid. Hoewel in de Griekse polis lang niet alle mensen deze vrijheid hadden, kwam zij toch in elk geval toe aan meerdere personen. Precies in die vrijheid waren deze personen aan elkaar gelijk. Daarom was het nodig dat zij met elkaar debatteerden over zaken die de samenleving als geheel aangingen. Zo werd de polis de bakermat van de democratie. Anders dan in de gesloten autocratische samenlevingen die de geschiedenis tot dan toe had gekend, was er in de polis niet langer één persoon die traditiegetrouw alle macht kreeg om te beslissen. Bij sommige beslissingen, met name degene die de publieke zaak aangingen, was niets geregeld. Over dergelijke zaken moest een discussie gevoerd worden tussen de vrije burgers om tot